PÉCSI TUDOMÁNYEGYETEM

Filozófia Doktori Iskola

A szorongás mint önsorsjavító lehetőség

Doktori (PhD) értekezés tézisei

Doktorjelölt: Busku Szilvia

Témavezető: Dr. Dergez-Rippl Dóra

A Doktori iskola vezetője: Prof. Dr. Boros János

Pécs, 2019

Bevezetés

I. A kutatási feladat rövid összefoglalása

A pszichológia, az antropológia és a pszichopatológia úgy tekint az emberre, mint a szó tágabb értelmében vett tárgyra, mint valami kéznéllévőre. Heidegger a pszichológia tárgykörébe tartozó témákról keveset beszél, s még annál is kevesebbet a pszichoterápiáról. Úgy véli, a pszichológia az a terület, ami az ember eltárgyiasítására tett kísérleteket foglalja magába, s eközben nem foglalkozik azokkal a kérdésekkel, hogy: „mi az ember?", „hogyan van az ember mint ember?", illetve „miképpen viszonyul önmagához és más létezőkhöz létmegértése által?". E kérdések feltevései jelennek meg, nem minden előzmény nélkül Heidegger jelenvalólét[1]-analitikájának előszobájában. Az ember – heideggeri értelmezésben – az az ontikusan és ontológiailag kitüntetett létező, *kinek létére megy ki a játék*, s hamis reménység azt hinni, hogy a tudományos módszer segítségével az emberi világra vonatkozóan is sikerül valódi igazságokat feltárni.

Kutatásaim kezdetén az autentikus és az inautentikus[2] lenni-tudás [Seinkönnen] struktúráit és azok egységes totalitásaként megnyilvánuló *gond*-ot [Sorge] vizsgáltam meg, ugyanis a jelenvalólétet elsődlegesen a *gond* jellemzi. A heideggeri *gond* kifejezés egy egzisztenciális-ontológiai alapfenomént jelöl, amelynek struktúrája tagolt, mégis egyetlen alapszerkezetet jelent a létező belevetett kivetülésének lényegszerűen kettős struktúrájában. A *gond* mindig gondozás és gondoskodás, általuk pedig a jelenvalólét már mindig is önmaga előtt van (önmagát-előzés). Ez az alapja annak, hogy a jelenvalólét képes szabaddá válni mindenkori lehetőségei számára. A jelenvalólét faktikus egzisztálása során feltárul önmaga számára; létmódját a beszéd, a megértés és a diszpozíció konstituálja.[3] *A diszpozícióban a jelenvalólét*

---

[1] Az ember jelenvalólét (Dasein). A jelenvalólét a világban-benne-lét (In-der-Welt-sein), a jelenlevőhöz való viszonyulás. Annak feltétele, hogy a jelenvalólét lehetséges legyen egyáltalán, az a létmegértés. Ld. Martin HEIDEGGER, *Lét és idő,* ford. VAJDA Mihály, ANGYALOSI Gergely, BACSÓ Béla, KARDOS András, OROSZ István, Bp., Gondolat, 1989, 20–21. A fordítás alapjául szolgáló eredeti mű: Martin HEIDEGGER, *Sein und Zeit*, Tübingen, Max Niemeyer, 1979[15]. Ld. még ehhez: Willem van REIJEN, *Martin Heidegger*, Wilhelm Fink GmbH & Co. – KG, Paderborn, 2009, 17–20. A Dasein terminust többféleképpen fordítják (Vajda, Fehér M., Joós) ekképpen: jelenvalólét, itt-lét, itt-leendő-lét. A dolgozatban a jelenvalólét fordítást használom.

[2] A jelenvalólét egzisztálása folyamán lehet autentikus és intautentikus – eigentlich és uneigentlich –, vagyis létezési lehetőségeit a világgal, a többi létezővel szemben minőségi fokozatokban éli. Az autentikus és inautentikus heideggeri terminusokat a következőképpen használom még: tulajdonképpeni és nem-tulajdonképpeni, önmagát elnyerő és önmagát elvesztő.

[3] A feltárultságot konstituáló beszéd, megértés és diszpozíció vizsgálata a Heideggerről szóló fejezetekben kerül kibontásra.

már eleve szembekerül önmagával, de csak önmagára hangolódva és nem önmagát észlelve. Egzisztenciálisan a diszpozíció konstituálja a jelenvalólét *világra nyitottságát*.[4]

A dolgozat középpontjában közelebbről a *szorongás* alapdiszpozíciójának filozófiai elemzése áll, amely fenomén a jelenvalólét feltárulásának egyik különleges és eredendő lehetősége.

Tézisem: a szorongás olyan diszpozíció, amely elvezethet a jelenvalólét tulajdonképpeniségének elnyeréséhez, ezáltal jelentősen megváltoztat(hat)ja az ember életét. E tézis igazolásához szükséges érvrendszert számos tudományterület eredményeit felhasználva állítottam össze. Először a klinikai értelemben vett szorongást, mint betegségfogalmat vizsgáltam – így láthatóvá váltak a szorongásról alkotott komplex összefüggésrendszerek –, majd a legmeghatározóbb irányzatok összefoglalását ismertettem. Megjegyzendő, hogy a dolgozat megkülönbözteti ugyan a patológiás szorongást (neurózis) az egzisztenciális szorongástól (mely ontológiai jellegű), ám nem e kettőség kerül fókuszba, hanem a szorongás fenoménjének eredete, kialakulása és értelmezése. Mindezek kellően hozzájárulnak ahhoz, hogy megalapozzák a disszertáció legfontosabb területét, a heideggeri szorongás-koncepció bemutatását, ahol a szorongás egzisztenciál-ontológiai dimenziói kerülnek előtérbe. A fenti témakör kiemelésére azért van szükség, mert szoros kapcsolatot alkot a szorongás lételméleti felfogásával, kiemelten kezelve a létezés megértéséhez szükséges pontokat.

[4] A heideggeri *nyitott* terminus kapcsán *A Műalkotás eredeté*ben található *Lichtung*-ra gondolok. Heidegger a mű létének elgondolása során egy összefüggésre, a Föld [Erde] és a Világ [Welt] viszályára mutat rá, ahol egyedi csatájuk terében egy *közös nyíltság* keletkezik. Azaz, ahogy a vita a Föld és a Világ között kirobban, egy tér keletkezik, melyben *minden létező úgy mutatkozhat meg, ahogyan önmaga*. Ezt a játékteret, a nyíltság terét nevezi Heidegger a jelenvalóság tisztásának, *Lichtung*-nak. Ami itt a lényeget képezi nemcsak az, hogy a *fénylés és az elrejtés ősvitája zajlik*, hanem egy másik lényeges dologra is fény derül: *kettejük viszálya szorosan összekapcsolódik az igazságban való elrejtettséggel és felfedettséggel*. A *Lét és idő* autenticitási téziseiben az az individualizmus uralkodik, hogy a fentebb említett megnyílás az elhatározott jelenvalólét *története*. A hölderlini világban ez a megnyílás az a lehetőség, ahol az ember Istenhez mérheti magát. S ha a hölderlini *mértékvétel* megtörténik, akkor *költőivé* válik az ember földön való lakozása, ami vélhetően a heideggeri jelenvalólét tulajdonképpenisége. A vita további, részletes tárgyalása: Ld. BUSKU Szilvia, *A mű, mint a lét kitüntetett őrzője = Tavaszi szél II.*, szerk. KERESZTES Gábor, Bp., Doktoranduszok Országos Szövetsége, 2016 (Spring Wind, 2016), II. 55–61. Ld. még továbbá: Martin HEIDEGGER, *Rejtekutak*, ford. ÁBRAHÁM Zoltán, BACSÓ Béla, CZEGLÉDI András, KOCZISZKY Éva, PÁLFALUSI Zsolt, SCHEIN Gábor, Bp., Osiris, 2006, 48.

II. Az egyes fejezetek legfontosabb következtetései, eredményei

Vizsgálatom kizárólag a szorongás-fenomén eredetének többirányú elemzésére korlátozódik. Módszerem alapjául ama szorongásfelfogás három *modellje*[5] szolgál, melyet Cofer és Appley már a múlt század hatvanas éveiben alkalmaztak motivációkutatásaik kapcsán.

1. A *Viselkedéses szorongás-fogalom* kapcsán a viselkedéskutatók – a pszichoanalízisből merítve – a szorongás teljesítménynövelő, illetve teljesítményromboló hatását a viselkedéselmélet fogalmait és a kiterjesztett kísérleteket felhasználva ismertetik.
2. A *Dinamikus szorongás-fogalom* egy olyan *dinamikus nézőpont*, melynek során a pszichoanalitikus gondolkodók a szorongást egyrészt traumatikus eredetének elemzésével, másrészt mint erőteljes érzelem rejtett viselkedés-meghatározó tendenciaként mutatnak be.
3. A *Filozófiai szorongás-fogalom* – amely a dolgozat szempontjából a legjelentősebb – az ember egzisztenciális, elszigetelt magányából indul ki, és az Angst (szorongás) ehhez a kiszolgáltatott helyzethez kapcsolódik az emberi lét általános jellemzőjeként.

Értekezésem origójának (első fejezet) a szorongás mint betegségfogalom származását kutató pszichoanalitikus szakemberek, illetve viselkedéskutatók meglátásait választottam, melyeket azért tartok jelentősnek, mert általuk közelebbről megismerhetővé válik a szorongásnak az a különleges *megelőző jellegű hatása*, ami alkalmazkodásra ösztönzi az emberi szervezetet; arra, hogy az már előre foglalkozzon a még ténylegesen be nem következett traumatikus eseménnyel, ugyanis ezáltal csökkenti annak kínos hatását. Mind a pszichoanalitikus, mind a viselkedéses felfogás – amikor individuálpszichológiai értelemben használandó – egy élettörténeti szorongás-értelmezéshez vezet el. A pszichológia, valamint a mentálhigiéné ismerete a szorongás mivoltáról éppoly szükséges, mint az emberi testről való ismérvek. E jelenség felismerésének készsége, illetve elfogadása hozzásegíti az embert önmaga megértéséhez, megismeréséhez. E fejezet nemcsak a szorongás megjelenési formáit ismerteti, hanem rámutat arra is, hogy a szorongás *hogyan* kezelhető, illetve arra, hogy az ember lelki magatartásán miként képes változtatni. Az ember egész élete során „találkozik" a

[5] A szorongás három hagyományának, felfogásának (Filozófiai szorongás-fogalom, Dinamikus szorongás-fogalom, Viselkedéses szorongás-fogalom) részletes ismertetése alapjául: Ld. Charles Norval COFER, Mortimer Herbert APPLEY, *Motivation: theory and research*, New York, Wiley, 1964.

szorongás érzésével, de nem mindegy, azt *hogyan viseli*. Ebben a szakaszban bemutatásra kerül a mentális zavarokkal kapcsolatos különböző irányzatok betegségfelfogása a szorongásról, valamint röviden néhány gyakorlati terápia is említésre kerül utalva azokra a pszichodiagnosztikai módszerekre (vizsgálatok, tesztek), amelyekre a pszichiátriai gyakorlatban szükség van a szorongás-mérés kapcsán.

A továbbiakban személyiségvonások és viselkedési tendenciák kerülnek előtérbe, amelyek már valószínűsítenek valamilyen tipikus viselkedést. Ezek az elemzések – melyek a pszichés funkciók és az agyi tevékenység közti kapcsolat mérésére, értelmezésére szolgálnak – arra adnak választ, hogy milyen viselkedés várható a vizsgált személyektől frusztrációs helyzetekben, illetve egy ilyen terhelésnél mennyire bomlik fel a személy pszichikus egyensúlya, valamint kimutatják, hogy a veszély- és stresszhelyzetekben az ember milyen mérvű szorongást él át. A viselkedési tendenciák közül részletesebben Fritz Riemann négy nagy neurózisformája – *a-világban-levés négy fajtája*[6] – kerül kibontásra, melyből kiemelten a *szkizoid* típusú emberek elemzését ismertetem. Ennél a típusú embernél akár elviselhetetlen mértékűvé is válhat a szorongás, tehát a magányosságot, az elszigetelődést, az autarkiaigényt aligha lehet találóbban bemutatni. Úgy tűnik, a pszichológiai megközelítő módoktól függően a szorongás fenoménje mást-mást láttat magából.

A második fejezetben tárgyalt dinamikus koncepció a XIX. század végétől nyer értelmet, mégpedig Sigmund Freud és munkatársa Carl Gustav Jung munkája nyomán; előbbi kezdetben a szorongást csak következménynek tartja, végeredményben generalizált félelemnek, később azonban a lelki élet fontos mozgató erejeként értelmezi. A pszichoanalitikus mozgalom gondolatmenetében a szorongás, mint ismeretes, két utat jár be. Az egyik úton a szorongás mint minden viselkedési zavar magyarázata jelenik meg, a másik úton, amely a szorongás eredetét vizsgálja, fokozatosan a tárgyvesztés fogalmán keresztül a szorongás egész koncepciója eljut a humánetológiáig. A pszichoanalitikus felfogás szerint a szorongás központi magyarázó fogalom, egy olyan csomópont, ahol a legváltozatosabb és legfontosabb kérdések találkoznak. Mivel a dolgozatom nem tűzte ki célul a teljes pszichoanalitikus szorongás-koncepció feldolgozását, egyedül Freud pszichoanalitikus tanát állítom középpontba, ugyanis tőle származnak a sokrétű szorongásfelfogások, valamint a tünetek teljes leírása. Freudnak két szorongáselmélete létezik, egy korai, amit 1895-ben az *Über die Berechtigung, von der Neurasthenie einen bestimmten Symptomenkomplex als*

[6] Fritz RIEMANN, *A szorongás alapformái*, ford. JÓLESZ László, Bp., Háttér, 2011, 20. A fordítás alapjául szolgáló eredeti mű: Fritz RIEMANN, *Grundformen der Angst*, München Basel, Ernst Reinhardt, 2011[40].

„Angstneurose" abzutrennen címmel publikált, illetve egy kései, ami 1926-ban *Hemmung, Symptom und Angst* címmel jelent meg. E két főbb írása mellett a szorongásról alkotott felfogása folyamatosan bővült és fejlődött, ami további alfejezetekben röviden bemutatásra kerül.

Az ezt követő fejezetekben a mítosz transzcendens bölcsességét hirdető Jung meglátásait szemléltetem, aki azon a véleményen van, hogy az embernek elsősorban alapos önmegismerésre van szüksége, önnön teljességének lehető legjobb ismeretére egy önámítás nélküli életvitelben. Úgy véli, a heroikus ember számára a félelem kihívás és feladat, mert csak a merészség szabadíthatja meg szorongásától. Egy efféle bátorság hiányában kicsorbul az élet értelme. Jung számára a tudattalanban lévő szorongások feloldása a legfontosabb feladat, ezzel óriási energiák szabadíthatók fel az emberben, így gyorsabb és intenzívebb lesz az önmagává válás folyamata.

A harmadik fejezetben az az elképzelés kerül előtérbe – a szorongás fogalma mint az ember kiszolgáltatott helyzetéhez kapcsolódó „életérzés" –, amit legjelentősebben a XIX. században Søren Kierkegaard, illetve a XX. században Martin Heidegger fogalmazott meg. A szorongás mint az egész emberre *rátelepedő*, vagy épp *felrázó* létmód a szabadságból és a kiszolgáltatottságból ***is*** táplálkozik. A kiszolgáltatottság és a magány az ember léthelyzetének jellemzői, amelyekből az egzisztenciális élményként átélt szorongás keletkezik. A továbbiakban a heideggeri szorongás-koncepció válik komparatív elemzésem tárgyává, majd a heideggeri *gond*-fogalom [Sorge] görög és keresztény [Cura, Bekümmerung] gyökereinek heideggeri értelmezését ismertetem. Heidegger a *gond*-ról való felfogását antik és keresztény forrásokhoz kapcsolta –, ami azért jelentős a dolgozat számára, mert *Pál, Ágoston, Seneca, Luther és Kierkegaard számoltak a szorongásban rejlő egyedi lehetőségekkel*. A Heidegger által kitüntetett szorongás fenoménjének egzisztenciál-analitikai interpretációját a jelenvalólét alapszerkezetének, a *gond* fenoménjének vezérfonalát követve végeztem el.

A további fejezetekben a *Lét és idő*ben jelen lévő kitüntetettséggel jellemzett szorongási diszpozíció mint a jelenvalólét hangoltságának alapmódozata kerül tárgyalásra, amely ekképpen az emberi lényegre irányuló vizsgálódás előzetes alapját képezi. Heidegger értelmezésében a szorongás képes arra, hogy a jelenvalólétet önmagával és a világgal szembesítse, aki ezáltal önmaga semmis alapjához viszonyulva megértheti saját egzisztenciájának végességét, lehetővé téve számára, hogy legsajátabb, legvégsőbb lenni-tudásához, tulajdonképpeni egzisztenciájához *előrefusson*. Úgy tűnik, Heidegger a szorongás kitüntetettségére fektette le az alapot ahhoz, hogy ez a diszpozíció lehessen az egyetlen mód,

amelyben a jelenvalólét nyitottan a halálára autentikus önmagára találjon. Bár mindegyik diszpozíció lényegéhez hozzátartozik, hogy a világban-benne-létet feltárja, de kizárólag csak a szorongásban ragadható meg a kitüntetett feltárulás lehetősége. A szorongási diszpozíció interpretálása, az abban feltáruló jelenvalólét ontológiai jellemzése, továbbá a hanyatlás fenoménjének analízise a jelenvalólétet lehető-létként láttatja. Az ember létjellege – Heidegger szerint – mindenképp világi vonzódásban, valamint az abba való beleveszettségében keresendő, így a dolgozatban bemutatásra kerülnek a jelenvalólét hanyatlási hajlamában kifejeződő alaptulajdonságok is, mint például az, hogy csábító és megnyugtató, amiért könnyen rabul ejti a jelenvalólétet, aki folyamatosan megreked valamilyen nem-tulajdonképpeni létmódban, így önmaga elől állandósultan *kitér*. Ebben a hanyatlási tendenciában a jelenvalólét voltaképp állandóan elrejti magát önmaga elől, s ez leginkább saját halálához való viszonyulásában érhető tetten. A szorongás birtokában lévő jelenvalólét ugyanis „lecsupaszodik" az addigi jelentőségétől, elszakad embertársaitól, *hátborzongató idegenség* tölti el. Ám a heideggeri jelenvalólét-analízisben ez a kitüntetett fordulópont, ugyanis az élettől való szorongásban a jelenvalólét hirtelen belevetettségével szembesül, ahogy önmaga elől menekül. Ennek során a jelenvalólétnek a szorongás az önmagát választás szabadságát mutatja meg.

A heideggeri-koncepció alapelveinek rövid áttekintése után ismertetésre kerül néhány alapfogalom, melyekre azért van szükség, mert vonatkozásban állnak a dolgozat *tárgyát* képző szorongás fenoménjével. A jelenvalólét a világgal az alábbi módokon lehet kapcsolatban: a hangoltság, a megértés és a beszéd által, ezek azok a módok, amelyek megmutatják a jelenvalólét világban való hogylétét. A világgal való kapcsolatának e három módja és maga a jelenvalólét mint struktúraegész adja azt a fogalmi keretet, melybe belehelyezkedve a *gond*, a gondoskodás, a halál és a szorongás összefüggésrendszere értelmet nyer.

A negyedik fejezetben a heideggeri halálfogalom és a halálhoz-viszonyuló-lét módjainak vizsgálata következik, melyen keresztül világossá válik a jelenvalólét autentikus, illetve inautentikus viszonyulása saját halálához. A jelenvalólét halála után nem rendelkezik tovább jelenvalóságával, azaz a többé-nem-jelenvaló-lenni-tudás lehetősége mutatkozik meg. Egy olyan lehetőségre nyílik kilátás, amely a jelenvalólétet a halálhoz-viszonyuló-létnek önnön tulajdonképpenisége felől végbevitt megértésére sarkallja. A *Lét és idő* alapvető feladataként a lét értelmének vizsgálata és az arra irányuló kérdésfeltevés kidolgozása van kijelölve, így a halál egzisztenciális alapokon való értelmezése nem maradhat ki az értekezésből. Ennek

kapcsán a jelenvalólét egész-voltához tartozó *ami-még-nem*et is meg kellett vizsgálni, mert az az „egész" létszerkezetének egészéhez kapcsolható. A jelenvalólét többnyire inautentikus módon viszonyul a halál(á)hoz, azaz folyamatosan *kitér* előle. Ez az állandó kicsapongás a halálhoz viszonyuló nem-tulajdonképpeni lét, mely a tulajdonképpeniség létmódján alapul. Ahhoz, hogy a jelenvalólét megtalálja önmagát, lehetséges tulajdonképpeniségében kell önmagának megmutatkoznia. Ehhez meg kell értenie a szorongásban feltáruló halálhoz-viszonyuló-létét. Ez a megértés viszont azon alapszik, hogy képes-e meghallani a lelkiismeret hívó szavát? A jelenvalólét a lelkiismeretben önmagát hívja és a felhívott is ő maga. Amit a *hívó* el kíván mondani, azt az egyedüllétben is meg lehet hallani, sőt a legsajátabb önmagában kizárólag önmagával van a jelenvalólét. Az önmagánál-lét legnagyobb biztonságát az előrefutás során kapott *legsajátabb*, *vonatkozásnélküli* és *meghaladhatatlan* lehetőség képes biztosítani. Ahogyan a jelenvalólétnek *saját létére megy ki a játék*, otthontalanságából önmagát (a hanyatló akárkit) saját lenni-tudására szólítja fel. Ez a lelkiismeret visszahívása a jelenvalólét belevetettségébe, hogy megértse a semmis alap-okot, és ebből az akárkiből vissza tudja magát vinni önmagához, s így bűnös. Az időterminusokból ismert jövő felé tartó előrefutás adja meg a hívás kiindulópontját, s ezáltal lép színre a bűn, mint alap-ok. A térbeliségben pedig az a távolság mutatkozik meg, ahogy az akárki eltávolodott önmagától, ezt az előbbi jövő felé futás mutatta meg. Ezt a távolságot le lehet küzdeni, mégpedig úgy, hogy a bűnösség elfogadása és a lelkiismerettel bírni akarás létrejön. Explicite kimondható, hogy a jelenvalólét cselekvéseinek origója kizárólagosan önmaga – s ezért lehet felelősségteljes.

A halál mint kitüntetett lehetőség elsősorban a megértés lehetőségét adja. A halálhoz-viszonyuló-lét lényegszerűen szorongás, ugyanis a halálba való belevetettség a jelenvalólét számára eredendőbben a szorongás diszpozíciójában válik nyilvánvalóvá. A jelenvalólét ki van szolgáltatva tulajdonképpen saját halálának, hiszen ebbe már eleve belevetett, beleveszett. A jelenvalólét haláltól való szorongása saját lenni-tudásának szorongása és egyben legsajátabb lehetősége. A halál a jelenvalólét véghez-viszonyuló-léte, ami lehetőségeinek és önmegértésének végső horizontja. Ha a jelenvalólét él szabadságával, és saját egzisztenciájának semmis alapjához tulajdonképpeni módon viszonyul, akkor lehetősége adódik önmaga *egyedi sorsává* válni. Habár szabadságában áll eldönteni azt, hogy miképpen viszonyul a halálhoz, mégis felelős e döntés meghozataláért, avagy a választás választásáért.

III. A tudományos eredmények rövid összefoglalása

A dolgozatban ismertetett különböző korokban eltérő szorongás-formák jelentek meg, s azok *feloldására* vagy *viselésére* többféle elmélet született meg. Az antik kor végén az ember a halál elkerülhetetlensége okozta ontikus szorongás miatt tette fel kérdését: „*Ki szabadít meg ebből a halandó testből*?”. A sztoikusok különösen sokat foglalkoztak a halál miatti szorongással, s úgy vélték, hogy azt le kell győzni, ehhez viszont szellemi megerősítés szükséges. Az arisztotelészi filozófia a szorongással szemben a bátorságot és a hősiességet tüntette ki, mégis az antikvitásban rejlő kettőség a következőképp alakult: egyrészt alacsonyabb rendű lelki minőségként kezelték a szorongást, amin uralkodni szükséges, másrészt az élet értelmes részének tartották, ami fontos üzenettel bír az ember számára.

A középkor szorongásait leginkább az erkölcsi szorongás, az örök kárhozattól való szorongás határozta meg, ami a „*Hogyan nyerhetjük el Isten kegyelmét?*” kérdésfeltevésben csúcsosodott ki, ahol az Istenfélelem, valamint Isten dicsőítése mozgatta a kor emberét. Az őskeresztények Istenről mint hamarosan bekövetkező világvége eljövetelével kapcsolatosan beszéltek. A páli levelek értelmezése szerint, ha az ember szoros kapcsolatban él Istennel, Istentől vezettetett életet él és Istenfélő, akkor szorongása megszűnhet. Teológiájában – a szorongással kapcsolatosan – az Istentől való szorongásnak pozitív hozadéka van, ugyanis ha az ember szorongását egyedül Istennel szemben érzi, az más istenek felé nem jelenhet meg. S ha a páli levelek intéseit az ember betartja, nemcsak szorongás nélküli életet élhet, hanem sorsát is jobbra fordíthatja azáltal, ha Isten akaratát cselekszi. A szorongással mindenkinek el kell bírnia, sajátjaként, mert épp ez a fenomén, ami megóvja a keresztény embert attól, hogy a hite által hamar győzedelmesnek érezze magát. Ez nem egy könnyű lehetőség. Komoly, élethosszig tartó lelki munkát jelent az ember számára, ha szorongásában kitartva Isten kegyelmében bízva várja szabadulását.

A XIX. században Kierkegaard emeli a szorongásról alkotott gondolkodását teológiai magaslatokra, és ír az ember szűnni nem akaró szorongásáról. Az ember szorongásának képességét életfontosságúnak tartja, és úgy véli, a hit teszi képessé az embert a szorongásra. A kierkegaardi szorongás az eredendő bűnnel kapcsolatos, a heideggeri szorongás pedig a jelenvalólét faktikusan egzisztáló világban-benne-lététvel. Mivel Kierkegard egész életét átszőtte a szorongás (ami számára mind elméleti, mind egzisztenciális kérdés volt), nem volt nehéz azt nemcsak teológiai, hanem filozófiai szintre is emelni. Felismerte, hogy a szorongás a tulajdonképpeni egzisztencia megvalósításának elengedhetetlen feltétele, cselekvésre

sarkallhat. Az eredendő bűn – a szorongás kérdésének összekapcsolása a bűn kérdésével – a választás szabadságának lehetőségéből adódik, az embernek bátran akarnia kell azt. A szorongásban leli meg az ember a szabadság lehetőségét, ami az Isten melletti döntés szabadságát jelenti. Ezért lehet megváltó szorongásról beszélni, mert az megszabadítja az embert a helytelen magabiztosságtól, és bátorságot ad számára. Csak az igazán bátor, aki hívő is, hiszen neki van olyan reménysége és bátorsága ahhoz, hogy teljes életre vágyjon.

A jungi szorongás-koncepció arra mutat rá, hogy az egzisztenciáját veszélyeztető tartalmakat az ember a tudattalanba szorítja, aminek feloldása az individuáció által lehetséges. Verena Kast a szorongásnak pozitív személyiségformáló erőt tulajdonít, s ha a szorongó ember a személyisége részeként elfogadja, önállóbbá, érettebbé válik. Condrau úgy véli, az ember szorong a saját egzisztenciája miatt a létben való létezésétől, s kifejti, ez az ember létének alapvető tapasztalata, amely a születéstől a halálig elkísér.

Minden szorongásforma, minden szemléletmód a halál miatti szorongásban válik hangsúlyossá. A halál szorongató ténye minden embert meghatároz. Bár a szorongás másik mélysége is kirajzolódik a halál-szorongás mellett, mégpedig a jelenvalólét világban létének miben-léte. A heideggeri szorongás az egzisztenciához tartozik, amely az emberi lét jellemző alapdiszpozíciója. A szorongás teljes fenoménje (amiért-je, mitől-je) a jelenvalólétet mint faktikusan egzisztáló világban-benne-létet mutatja meg. A szorongás oka tulajdonképpen az élet végessége. A halál elkerülhetetlenségének tudata mély szorongást okoz, de ha az ember eltökélten szembenéz végességével és azt kellően magára veszi, akkor igazlétet nyerhet el.

A dolgozat rávilágít arra, hogy a jelenvalólét legsajátabb énjét a szorongási diszpozíció mutatja meg, amely elmagányosítja, majd visszarántja hanyatlásából, kinyilvánítva felé szabadlétét, azaz módja nyílik létlehetőségeihez viszonyulni úgy, ahogy akar. A halál az élet tartozékaként értelmezendő, mely Heidegger szerint „[d]as höchste und äußerste Zeugnis des Seyns”[7] – a létezés legelemibb és legvégsőbb tanúsága. Nem akként kell értelmezni, mint az egzisztálás végén bekövetkező eseményt, hanem egy ahhoz viszonyuló létlehetőségként kell körülhatárolni. S ha a jelenvalólét autentikusan képes halálához viszonyulni, akkor a maga-nem-valóságába behozza tulajdonképpeni önmagát úgy, hogy azt határozottan megtartja, ekképp a halál az életének egy lehetséges létmódja lesz, amely felől az egész-volta kirajzolódni látszik. A jelenvalólét addig „authentically dying”[8], azaz autentikusan haldokló.

[7] Martin HEIDEGGER, *Beiträge zur Philosophie (Vom Ereignis)*, Frankfurt am Main, Vittorio Klostermann, 1989 (Gesamtausgabe, 65), 284.
[8] MULHALL, Stephen, *Human Morality: Heidegger on How to Portray the Impossible Possibility of Dasein*, Oxford, Victoria: Blackwell Publishing, 2005, 291.

IV. Publikációk, előadások az értekezés témájával kapcsolatosan

BUSKU Szilvia, *A heideggeri halálfogalom és a halálhoz-viszonyuló-lét módjainak vizsgálata = Doktoranduszok Fóruma*, szerk. MAJOR Ágnes, FEKETE Norbert, Miskolc, Miskolci Egyetem Tudományszervezési és Nemzetközi Osztály, 2016 (Bölcsészettudományi Kar Szekciókiadvány), 85–93.
(ISBN:978-963-358-107-0)

BUSKU Szilvia, *A mű, mint a lét kitüntetett őrzője = Tavaszi szél 2016*, Nemzetközi multidiszciplináris Konferencia. A konferencia helye, ideje: Bp., 2016.04.15–2016.04.17., Doktoranduszok Országos Szövetsége, (Spring Wind, 2016).

BUSKU Szilvia, *A hagyományos nyelvfelfogás mezsgyéiről való letérés = Közép-európai határ(sáv)ok Nemzetközi komparatisztikai konferencia*. A konferencia helye, ideje: Nyitra, Szlovákia, Nyitrai Konstantin Filozófus Egyetem, Közép-Európai tanulmányok Kara, 2016.09.05–2016.09.06.

BUSKU Szilvia, *A mű, mint a lét kitüntetett őrzője = Tavaszi szél 2016, Tanulmánykötet II.*, Hittudomány, irodalomtudomány, kémia- és környezettudomány, kommunikáció-tudomány, közgazdaságtudomány, szerk. KERESZTES Gábor, Bp., Doktoranduszok Országos Szövetsége, (Spring Wind, 2016), 55–61.
(ISBN:978-615-5586-04-0)

BUSKU Szilvia, *A történetiség ontológiai fogalma a Lét és időben = Doktoranduszok Fóruma*, szerk. MAJOR Ágnes, FEKETE Norbert, Miskolc, Miskolci Egyetem, 2015 (Bölcsészettudományi Kar Szekciókiadvány), 82–90.
(ISBN:978-963-358-088-2)

BUSKU Szilvia, *A történettudomány egzisztenciális eredete a jelenvalólét történetiségéből = A történettudomány jövője – jövőképek története konferencia*. A konferencia helye, ideje:

Nyíregyháza, 2014.11.20–2014.11.21., Nyíregyházi Főiskola Történettudományi és Filozófiai Intézet.

BUSKU Szilvia, *Az autenticitás problémája Heideggernél = Doktoranduszok Fóruma*, szerk. BARNA László, HUSZTI Tímea, Miskolc, Miskolci Egyetem Tudományszervezési és Nemzetközi Osztály, 2015 (Bölcsészettudományi Kar Szekciókiadvány), 74–79.

BUSKU Szilvia, *Autentikus út önmagunk felé = Falak és választóvonalak a történelemben: Társadalomtudományi Konferencia*. A konferencia helye, ideje: Nyíregyháza, 2012.11.29–30., Nyíregyházi Főiskola Történettudományi és Filozófiai Intézet.